

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПЕТРА
МОГИЛИ**

Корецька Юлія Сергіївна

УДК 342.37(043,3)

КОНСТИТУЦІЙНІ МОНАРХІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

АВТОРЕФЕРАТ

роботи на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
спеціальність 081 «Право»

Науковий керівник: к.ю.н., доцент
Ковальова С.Г.

Рецензент: к.ю.н., доцент Лісна І.С.

Миколаїв – 2019

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасні держави, які є демократичними й мають власну систему органів державної влади, що функціонує на засадах принципу поділу влади, функціонують як у республіканській, так і в монархічних формах правління. Форма правління певною мірою зумовлює особливості реалізації демократичних принципів у функціонуванні механізму держави. Оскільки в науковій літературі основна увага нині приділяється республіканським формам правління, доцільно проаналізувати сутність і роль конституційних (обмежених) монархій, які є демократичними державами й ефективно функціонують у сучасному світі. Також, розглядаючи конституційну монархію як форму правління, автори підручників абсолютно не зачіпають проблеми їх особливостей, а якщо і зачіпають, то приписують їх до типології монархій. Для вироблення оптимального підходу до вирішення цієї проблеми необхідно врахувати такі обставини. По-перше, історичний досвід та певні особливості розвитку конституційної монархії як форми правління в країнах сучасного світу, по-друге, теоретичні моделі конституційної монархії як форми правління, їх особливості, переваги та недоліки. Дослідження сутності конституційної монархії є актуальним як у загальнотеоретичному, так і в практичному аспектах, оскільки конституційна монархія як форма правління сьогодні функціонує в понад 44 державах сучасного світу.

Ступінь дослідження теми. Науково-теоретичну основу магістерського дослідження склали праці таких науковців: Бариської Я. О., Бориславської О.М., Бостана С.К., Волощук О.Т., Лемака В.В., Литвинова О.М., Петришина О.В., Процюка І.В., Романюка О.Н., Росенко М.І., Серьогіної С.Г., Черінько І.П., тощо.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є загальнотеоретичне дослідження правової сутності конституційної монархії як форми державного правління у сучасному світі.

Для досягнення мети дослідження поставлено такі основні *завдання*:

- визначити поняття та види форм правління;
- встановити особливості конституційної монархії та її різновидів, як форми державного правління, надавши їм теоретичну характеристику;
- визначити особливості європейських парламентських монархій;
- розкрити сутність японської моделі парламентської монархії;
- встановити сутність «класичних» моделей дуалістичної монархії XIX-XX ст.;
- виявити основні засади практики функціонування дуалістичних монархій у XXI ст.

Об'єкт дослідження – конституційні монархії як форми правління, розглянуті у ретроспективі та на сучасному етапі їхнього розвитку.

Предмет дослідження – правове регулювання державного механізму конституційних монархій.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи стало комплексне використання сукупності універсальних, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження. Враховуючи предмет дослідження, одним із основних методів дослідження став *системно-структурний метод*, який дозволив розкрити особливості, характерні для монархічної форми правління сучасності та створити умови для їх теоретичного аналізу; *формально-юридичний* – для розуміння роботи монархічного апарату саме з юридичної точки зору; *порівняльно-історичний* – для проведення межі між сучасністю та історією, а також для розуміння значущості вивчення конституційних монархій на сучасному етапі; *порівняльно-правовий* – для виділення загальних закономірностей правового розвитку конституційних монархій; *діалектичний метод* був використаний для відтворення процесу еволюції монархічних форм правління з XIX по XXI ст.

Структура роботи зумовлена метою, задачами, предметом, об'єктом та методами дослідження і включає вступ, три розділи, які об'єднують шість

підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг магістерської роботи – 108 сторінок, з них список використаних джерел (107 найменувань) викладений на 11 сторінках, додатки на 4 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* подано загальну характеристику досліджуваної теми, обґрунтовано актуальність магістерської роботи, сформульовано мету, завдання дослідження, вказано ступінь дослідження теми, структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Конституційна монархія у системі форм правління» присвячений питанням методології та понятійно-категоріального апарату дослідження, зокрема, аналізу основних наукових підходів до визначення поняття форми державного правління, розкриттю факторів, що детермінують певну модель влади, визначенню критеріїв класифікації форми державного правління. У *підрозділі 1.1. «Поняття та види форм правління»* на основі аналізу праць зарубіжних та вітчизняних дослідників систематизовано наукові підходи до розуміння сутності форми державного правління. Поняття «форма правління» включає такі компоненти: норми і практика, що стосуються виду, структури, правового становища вищих органів державної влади; норми і практика, що характеризують відносини між цими органами; норми і практика зворотного зв'язку між органами управління й тими, ким управляють. У *підрозділі 1.2. «Особливості конституційної монархії та її різновидів, як форми державного правління: теоретична характеристика»* висвітлено конституційно-монархічний устрій та значення конституційної монархії, у якій влада монарха здійснюється на основі й у рамках конституції, і залежно від міри обмеження розрізняють дуалістичну і парламентарну монархії. Автор зазначає, що усі перелічені форми державного правління засновані на принципі поділу державної влади, однак способи його реалізації в кожній із цих форм різні. Якщо законодавча влада в усіх цих формах державного

правління належить парламенту, то виконавча в дуалістичних монархіях здійснюється главою держави (монархом), у парламентських формах правління – урядом.

Розділ 2 «Парламентська (парламентарна) монархія у сучасних реаліях» присвячений аналізу парламентської форми правління різних держав світу. У підрозділі 2.1. «Європейські парламентські монархії» висвітлено парламенсько-монархічний устрій європейських держав світу. Автор указує, що у розвинутих країнах (Бельгії, Великобританії, Данії, Іспанії, Японії та ін.) немає спроб ліквідувати монархію й замінити її республікою: монарх значною мірою лише почесна посада, він не впливає істотно на управління державою. Механізми парламентсько-урядової комунікації в державах конституційно-монархічного устрою та їх мистецтво інтеракції опозиційних сил з владною більшістю є вельми прийнятним прикладом для наслідування. Монархи низки європейських країн протягом ХХ ст. змогли витримати складні випробування, підкріпили свою історичну вагу власним державницьким авторитетом, що дозволяє їм бути справжніми символами своїх націй та чинником єднання для своїх держав. У підрозділі 2.2. «Японська модель парламентської монархії» аналізується концепція та уточнюються ознаки парламентської монархії на основі існуючої форми правління в Японії. Автор указує, що для азійських країн монархія є важливим елементом національної самосвідомості та розуміння своєї ідентичності. Правова система Японії в цілому характеризується цивільним, демократичним характером, вона змогла забезпечити прогресивний розвиток країни в післявоєнний період. Відтак Японія пройшла великий шлях у становленні держави та є країною з розвиненою системою державного управління.

Розділ 3 «Дуалістичні монархії у сучасному світі» присвячений аналізу відповідної форми правління, в тому числі з'ясуванню її сутнісних ознак та сучасних моделей. У підрозділі 3.1. ««Класичні» моделі дуалістичної монархії ХІХ-ХХ ст.» були визначені особливості розподілу повноважень між органами державної влади та функціонування права в класичних дуалістичних

монархіях. Російська імперія в якості дуалістичної монархії існувала в 1905-1917 роках. Також дуалістичними монархіями були Німеччина (1871-1918) і Японія (1890-1947). Наприкінці XIX – на початку XX ст. Німеччина поступово перетворилася з хитких союзів самостійних державних утворень на сильну федеративну державу з єдиною системою управління, інтегрованою економікою та однорідним правовим простором. В Японії, як і в Німеччині і Росії, монарх був не просто главою держави, а й гарантом основних законів – Конституції, зміни в якій могли бути здійснені тільки за його ініціативою. На відміну від інших країн, керівники Японії, впроваджуючи кодекси, зовсім не мали наміру змінити спосіб життя населення. Бажання розвивати країну в економічному відношенні, яке призвело до рецепції західних правових форм, співіснувало з бажанням зберегти традиційний дух. Російська конституційна монархія займає особливе місце в загальній типології даних політичних режимів. Вона являє собою синтез їх західних і східних форм і в той же час історичний перехід одних в інші. У підрозділі 3.2. «Практика функціонування дуалістичних монархій у XXI ст.» розкриваються особливості функціонування дуалістичних монархій у XXI ст. Автор робить висновок, що сучасні монархії еволюціонували, зазнавши суттєвих модифікацій, тож істотно відрізняються від монархій минулого. Загальна тенденція пов'язана з обмеженням влади монарха. У межах дуалістичної монархії як перехідної форми державного правління можна було б визначити певні видові відмінності, приміром, форми правління таких держав, як Бутан, Тонга, Кувейт, що характеризуються переважанням у їх системі монархічних елементів, або Йорданія й Марокко, де досить розвинуті республіканські елементи, представлені парламентом. Проте практика їх функціонування не надає можливості сформулювати чіткі й усталені види такої перехідної форми правління. Однак це цілком зрозуміло, бо такий вид монархії, як дуалістична, є досить динамічним; рух дуалістичної монархії сьогодні закономірно спрямовано в бік республіки.

ВИСНОВКИ

1. Поділ влади є обов'язковою ознакою демократичних держав та сучасного конституціоналізму. На сучасному етапі спостерігається зростання значення виконавчої влади, що зумовлено широким колом повноважень цієї владної гілки, адже вона поширюється на відносини у сфері розвитку економіки, культури, соціального забезпечення та охорони здоров'я, транспорту та зв'язку, охорони громадського порядку тощо. Проте кожній державі притаманна своя форма правління, через яку процес формування, повноваження, склад, відповідальність уряду значно змінюється. Також від форми правління залежить вплив глави держави та парламенту на виконавчу владу. За час існування держав створено безліч різновидів форм правління, проте на сьогодні існує класична модель, що розмежовує монархію та республіку, які в свою чергу поділяються ще на три підвиди. Незважаючи на їхні розбіжності, між ними також існують спільні риси, як-от при абсолютній монархії та президентській республіці орган виконавчої влади несе відповідальність виключно перед главою держави, а при парламентарній монархії та у парламентській республіці – перед органом законодавчої влади. Також, як в дуалістичній та парламентарній монархії, так і в президентській республіці глава держави є найвищою виконавчою владою та входить до складу уряду. Отже, аналізуючи вищесказане, можна зробити висновок, що форма правління дійсно є вагомим фактором впливу на статус уряду.

2. Основною рисою дуалістичної монархії є подвійність (дуалізм) вищих органів державної влади: глава держави – монарх, здійснює найвищу виконавчу владу, а парламент – законодавчу. Монарх має право розпуску парламенту, його рішення мають силу закону, він займає центральне місце у механізмі держави, формує уряд, який відповідає перед парламентом і монархом. Така монархія характерна для держав, де зустрічаються елементи феодальних відносин. Прикладом дуалістичної монархії може бути Марокко, Йорданія, Кувейт. Наприклад, Конституція Марокко 2011 р. у ст. ст. 47-49

регламентує питання стосовно виконавчої влади. Зазначено, що така влада представлена Королем, Главою уряду і Радою міністрів. Король призначає керівника уряду з представників політичної партії, що набрала на виборах в Палату Представників найбільшу кількість голосів. За рекомендацією прем'єр-міністра король призначає інших членів уряду. Король може звільнити з посади одного чи одразу декількох міністрів або з власної ініціативи, або за ініціативою одного з представників уряду, який несе відповідальність перед королем і парламентом. Тобто, у дуалістичній монархії глава держави також формує уряд та обирає прем'єр-міністра, як і в абсолютній монархії. Проте відповідальність уряд несе вже не тільки перед монархом, а й перед парламентом.

Що ж стосується парламентарної монархії, то їй притаманні існування представницького органу державної влади – парламенту; уряд формується монархом, проте повинен мати довіру парламенту і бути йому підзвітним; монарх здійснює владу через міністрів, він позбавлений законодавчих повноважень та не несе юридичної і політичної відповідальності за свої дії як глава держави та глава виконавчої влади. Відповідальність несе уряд (міністри), через який діє монарх. Так, у Нідерландах монарх разом з урядом здійснює виконавчу владу, призначає Прем'єр-міністра та за його рекомендацією інших міністрів. Розділ 2 глави 2 Конституції Королівства Нідерландів встановлює, що Уряд відповідальний перед Генеральними штатами. Парламентський контроль за його діяльністю протікає в формі інтерпеляції, усних запитань до міністрів, через роботу слідчих комісій. Таким чином, у парламентарній монархії уряд несе відповідальність вже тільки перед парламентом та при формуванні повинен мати довіру законодавчого органу.

3. У сучасних конституційних парламентських монархіях Європейських країн (Бельгія, Великобританія, Данія, Норвегія, Швеція, Японія тощо) роль коронованої особи багато в чому є суто номінальною. Монарх тут може мати право радити, заохочувати, попереджати або накладати вето. Він є главою держави, символічним уособленням єдності нації, призначає главу уряду й

міністрів, проте робить це згідно з пропозиціями лідерів партійних фракцій, які здобули більшість у парламенті. Взагалі, уряд у конституційних монархіях формується парламентським шляхом. Державне управління здійснюється від імені монарха. Як суб'єкт влади в державі, монарх може виступати джерелом права (видавати або затверджувати закони), очолювати виконавчу владу, його іменем чиниться правосуддя, він репрезентує державу в міжнародних взаєминах. Навіть опозицію, приміром у Великобританії, називають іменем Її Величності. В деяких монархічних країнах (наприклад у Великобританії та Бельгії) передбачені так звані «резервні», «сплячі» прерогативи глави держави на випадок можливих політичних або загальносоціальних кризових ситуацій.

Отже, за сучасних умов у конституційних парламентських монархіях Європейських країн особа монарха є безвідповідальною. Це впливає з його власної компетенції, а також із повноважень інших вищих органів державної влади конституційної парламентської монархії. Так, з урахуванням правового статусу монарха, він справді не може бути притягнений до відповідальності, бо навіть його акти практично розробляються урядом країни. Можна стверджувати, що фактично за акти монарха несе відповідальність уряд, оскільки їх скріплюють підписом саме його представники. У вітчизняній літературі підкреслюється, що усунути монарха з престолу юридичними засобами практично неможливо, але його можна примусити зректися престолу або, нарешті, ліквідувати фізично. Все це практикувалося неодноразово. У зв'язку з тим, що дії монарха в конституційних парламентських монархіях мають формальний характер, уряд призначається парламентом (або монархом за поданням і згодою парламенту), можна зробити висновок, що монарх – це символ нації, який є політично і юридично безвідповідальним.

4. Японія – конституційна парламенська монархія, як, наприклад, Англія, Данія чи Швеція. І подібно до монархів цих країн, імператор Японії не має ніякої законодавчої і виконавчої влади, а є символом Японії. Але все ж таки імператор має певні окремі повноваження. Так, за Конституцією Японії, він має право хоча б формально призначати прем'єр-міністра та головного суддю

Верховного суду, скликати Парламент, підписувати закони і договори та присуджувати нагороди, але все це за поданням і за схваленням Кабінету Міністрів. На рівні всіх 47 префектур адміністративна влада зосереджена в руках губернатора і зборів. Губернатор і члени зборів обираються прямим голосуванням жителями префектур. Під наглядом префектуральної влади знаходяться адміністрації міст і селищ. Члени муніципальних зборів також обираються прямим голосуванням. Правова система Японії побудована на основі моделі нормативно-судової, англосаксонської правової системи (домінуюче значення має судова, юридична практика, прецедент). Поряд із правовими способами вирішення справ та загалом існування правової системи Японії, існують традиційні, звичаєві методи (звичаї гирі), що сформували сучасну, самобутню та таку, що відрізняється від усього світу правову систему Японії. Проаналізувавши японську сучасну концепцію демократичного врядування та вивчивши досвід демократичного врядування японської держави в аспекті розмежування і взаємодії політичного та адміністративного управління, доцільно зазначити, що взаємодія легітимно обраних демократичним способом представницьких органів, сформованих політичним шляхом та адміністративної вертикалі влади здійснюються на умовах взаємодії та взаємодоповнювання. Цей досвід потрібно врахувати в українському державотворенні, зокрема в частині розмежування і взаємодії політичного та адміністративного управління як складників єдиної системи демократичного врядування.

5. Класичні дуалістичні монархії стали виникати наприкінці XIX – на початку XX ст. Такими монархіями були Німеччина (за Конституцією 1871 р.), Японія (за Конституцією 1889 р.), Російська імперія (за Основними державними законами 1906 р.). В Японії, як і в Німеччині і Росії, монарх був не просто главою держави, а й гарантом основних законів – Конституції, зміни до якої могли бути внесені тільки за його ініціативою. За формою правління Японська держава стала дуалістичною монархією: виконавча влада зосереджувалася в руках монарха і напівфеодалських поміщиків, а законодавча

– в руках ще не зміцнілої буржуазії. Уся діяльність чиновників у Японії здійснювалася на основі особливих правил, що обумовлювали порядок несення цивільної служби. Її принципами були: сувора відповідальність усіх посадових осіб держави перед імператором, обіймання посади – після складання іспитів – шляхом призначення, встановлення суворої напіввійськової дисципліни в цивільній службі. Японією здійснено ряд заходів світового рівня у правовій сфері, але із збереженням власних звичаїв та традицій: втілено концепцію поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову; впроваджено розвиток соціально рівних відносин; здійснено демократизацію державного ладу. Японські законодавці намагались адаптувати англійські, французькі, німецькі моделі права, зберігаючи самобутність власної правової традиції.

Конституція Німецької імперії була затверджена рейхстагом 14 квітня 1871 р. У німецьких монархіях Конституція була актом самообмеження абсолютного монарха. Однак парламенти мали тільки надані їм конституцією функції. Отже, при вирішенні питань про обсяг повноважень монарха і особливо при вирішенні конфліктів між парламентом і главою держави конституційна теорія і практика виходила з того, що презумпція завжди і необхідно говорила на користь необмеженості влади монарха і проти чинників, що могли її обмежувати. Вся структура органів державної влади та управління Німеччини виражала інтереси пруського юнкерства і великої ліберальної буржуазії, мілітаристських поліцейських сил і потужно впливала на політику держави і законодавство. Виникнення конституційної дуалістичної монархії в Росії мало свої особливі риси. Якщо в німецьких державах конституційні монархії виникли в результаті добровільного самообмеження влади монарха, то в Росії її поява було ускладнена революційними подіями і вимушеним характером конституційних перетворень. Російський варіант конституційної монархії був різновидом монархічного конституціоналізму. При розробці законодавства в Російській Імперії в момент найвищої соціальної і політичної напруженості був

використаний європейський досвід (і навіть східний). Але за основу бралися тільки ті зразки конституційної монархії, які найбільш відповідали інтересам самодержавства, але не суспільства (Хартія Франції 1814 р., Пруссії 1850 р. і конституція Мейдзі 1889 р.), тобто такі, що максимально могли відповідати ідеології «урядового конституціоналізму». Конституційний лад в Росії на початку ХХ ст. тільки почав розвиватися, не маючи міцних юридичних коренів і надійних гарантій. Він не втримався багато у чому тому, що можливості, які надавали Основні закони 1906 року органам держави і політичним партіям, не були використані ними для затвердження конвенціональних основ конституціоналізму і розвитку представницьких засад в управлінні державою. Навіть в умовах дуалістичної монархії необхідний був політичний компроміс між парламентом і урядом.

6. Більшість дуалістичних монархій існували в Азії та Африці (Бутан, Кувейт, Тонга, Свазіленд, Непал тощо) в перехідний період від феодалізму до капіталізму. Вони стали немов би компромісом між абсолютною монархією та республіканською формою правління. В сучасному світі існує лише декілька дуалістичних монархій (Йорданія, Марокко, Непал). Незначна кількість дуалістичних монархій в теперішній час пояснюється тим, що практика їх функціонування показала недосконалість такої форми правління, тому більшість обмежених монархій в сучасному світі є парламентськими монархіями. Зазвичай дуалістичні монархії – це вчорашні абсолютні монархії, де абсолютний монарх пішов на створення парламенту і частково поділив з ним владу під натиском революції (Непал в 1990-2008 рр.), масових заворушень (Кувейт) або добровільно, щоб уникнути загострень в суспільстві в майбутньому (Йорданія). Фактично в такій монархії в результаті впливу традицій, ролі особистості монарха, а також інших, у тому числі релігійних, чинників фактична влада короля навіть більша, ніж це встановлено Конституцією. Деякі монархії, які за конституцією ближче до парламентарних (Йорданія, Марокко, Непал), на практиці є дуалістичними. Монархи цих країн неодноразово розпускали парламенти і правили без них роками, а то й

десятиліттями, та й передбачена в конституціях відповідальність уряду перед парламентом часто служить фікцією: за традицією уряд повністю підпорядкований королю.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Корецька Ю. Особливості конституційної (обмеженої) монархії та її різновидів, як форми державного правління: теоретична характеристика // Основні положення магістерської роботи були оприлюднені на 21-ій Всеукраїнській щорічній науково-практичній конференції «Могилянські читання–2018: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти». Студентська наукова конференція «Університетська молодь для сталого майбуття України» (Миколаїв, 2018). С. 10-22.

АНОТАЦІЯ

Корецька Ю.С. Конституційні монархії в сучасному світі – робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 081 «Право» – Миколаївський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2018.

У магістерській роботі досліджуються й аналізуються думки відомих вчених-державознавців, юристів та філософів про форму правління як державно-правовий феномен. Традиційний зміст поняття «конституційна монархія», що визначає поділ устрою на парламентську та дуалістичну монархії, прийнятний і для аналізу сучасних політичних інститутів і процесів, в першу чергу з правової точки зору. Висвітлено історичний досвід та певні особливості, переваги та недоліки розвитку конституційної монархії як форми державного правління на прикладі різних країн та ефективність функціонування її у сучасному світі.

Ключові слова: «форми правління», «монархія», «обмежені монархії», «конституційні монархії», «парламентська монархія», «дуалістична монархія».

Koretska Yu.S. Constitutional monarchies in the modern world – master's work on obtaining an educational degree "Master" in specialty 081 "Pravo" - Nikolayev National University named after Petro Mohyla, Nikolaev, 2018.

In the master's thesis the opinions of well-known scholars, state scholars, lawyers and philosophers about the form of government as a state-legal phenomenon are researched and analyzed. The traditional meaning of the concept of "constitutional monarchy", which determines the division of the structure into a parliamentary and dualistic monarchy, is also acceptable for the analysis of modern political institutions and processes, primarily from a legal point of view. Historical experience and certain features, advantages and disadvantages of the development of a constitutional monarchy as a form of government on the example of different countries and the effectiveness of its functioning in the modern world.

Key words: "forms of ruling", "monarchy", "limited monarchies", "constitutional monarchies", "parliamentary monarchy", "dualistic monarchy".